

VARIA

– KÖNYVBEMUTATÓK, RECENZÍÓK –

STEVEN G. GEY: THE CASE AGAINST THE
POSTMODERN CENSORSHIP THEORY

KEVEVÁRI ISTVÁN
jogászhallgató (PPKE JÁK)

A szólásszabadság és más alapjogok ütközése vagy a szólás jogával való visszaélés Magyarországon is rendszeresen előkerült a rendszerváltás óta eltelt több, mint két évtizedben. A dolog iróniája, hogy a szólásszabadság mindig olyan formában került elő, hogy hogyan lehet kordában tartani, mik a szabad szólás határai. Elég csak a gyűlöletbeszéd törvényi szabályozásának¹ vagy a holocaust tagadásának kriminalizálására gondolni (majd az ezt kontrázó kommunizmus bűneinek tagadását büntető Btk.-módosítás).

Steven G. Gey cikke², amely recenzióm témája, a 80-as évek második felében fel-tűnedező egyre erősebb kritikákra reagál, amelyek az Egyesült Államokbeli nagyon erős szólásszabadság-védelmet³ támadták.

A kritikák a politikai spektrum mindkét oldaláról érkeztek, egyrészt a baloldali-liberális oldalról a critical race theory (külön nevesítve Richard Delgado és Mari Matsuda) és a gender-feministák (különös hangsúllyal Catharine MacKinnon és követői) részéről, valamint a jobb oldalról a polgári republikánusoktól (közülük Gey első-sorban Cas Sunstein elméletével vitatkozik). Gey cikkében megkeresi azokat a közös pontokat, amelyek ezeket a teóriákat összekötik, és cikke során az Első Kiegészítést klasszikus liberális álláspontból próbálja megvédeni.⁴

¹ Bővebben: KOLTAY ANDRÁS: *A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol és európai összehasonlításban*. Budapest: Századvég Kiadó, 2009, 508–556.

² STEVEN G. GEY: The Case Against The Postmodern Censorship Theory. *University of Pennsylvania Law Review*, 1996/2 (december), 193–297.

³ KOLTAY i. m. 97–106.

⁴ A megszólított Delgado is elismeri válaszcikkében Gey érveinek pontosságát, bár mindezt inkább hideg technicitásnak értelmezi, amely mögött nincs együttérzés. Lásd RICHARD DELGADO: Are Hate-Speech Rules Constitutional Heresy? A Reply To Steven Gey. *University of Pennsylvania Law Review*, 1998/3. (march), 865–866.

Gey három közös pontot talált az „új cenzorok” kritikáiban, és ezen három elméleti alapvetés adja az egész cikk szerkezetét: először is a társadalmi konstrukciók tana, másodsor a privát és a közszféra problémája, végül az egyenlőség témája.

A téma tárgyalása során Gey a critical race theory és a gender-feministák álláspontját szinte egyszerre tárgyalja, mert a két elmélet gondolkodásmódja és kritikája csak árnyalatokban különbözik egymástól. Cas Sunstein elméletét mindig külön kezeli, itt látszik, hogy Sunstein kritikája jobban illeszkedett az akkori (hiszen a tanulmány 1996-os!) amerikai szólásszabadságról szóló diskurzusba.

Az első témakör a társadalmi konstrukciók kritikája. A „posztmodern cenzorok”⁵ szerint a rasszizmus, szexizmus, illetve más devianciák a rossz szocializáció következményei. Az elmélet szerint minden (többek között az egyéni tudat is) társadalmilag meghatározott. Ebbe a „környezetbe” beletartozik mindenféle szólás is. A posztmodern elméletek azért akarják az államon keresztül korlátozni a szabad szólást, hogy ezzel megszüntessék azokat a rasszista vagy szexista verbális közléseket, amelyek az egyénekben, akár tudat alatt is, a társadalmi előítéleteket erősítik, illetve létrehozzák.

A posztmodernnek és a polgári republikánusok között a fő különbség, hogy előbbiek bizonyos közléseket akarnak megszüntetni a jó szocializáció érdekében⁶; utóbbiak pedig a megfelelő tartalmak megjelenésével próbálják erősíteni, illetve belenevelni az állampolgárokbba az erényes közösségi szemléletet.⁷

Talán itt érződik, hogy a posztmodern elméletek valami olyat akarnak, amiről a totális diktatúrák is csupán álmodhatnak: az állampolgáraik testén túl a gondolataikat is uralni, változtatni kívánják. Ezen a ponton az elmélet a klasszikus társadalmi mérnököszködés ideáját visszahangozza.

Gey rámutat, hogy ezek az érvek egyáltalán nem újak. A század elején, amikor a különböző anarchista baloldali csoportosulásokkal szembeni fellépést akarták elősegíteni, hasonló érvek kerültek elő a szólásszabadság korlátozására. De ha kicsit tovább megyünk vissza az időben, már Rousseau-nál is fel lehet ismerni ezt a gondolatot. Több helyen is megjelenik a munkásságában a közvélemény irányításának eszménye, hogy a társadalom polgárainak gondolatai helyes irányba terelődjenek.⁸

A posztmodern elméletek mostanáig a „politikai korrektség” fogalmaival tudott csak a közbeszédbe belépni és alakítani azt. A fő különbség a rousseau-i és a korrekt politikai-nyelvi kódok érvényesítői között az, hogy a rousseau-i ideál egy állami cenzúra hivatalt állított volna fel, míg a megvalósult posztmodern/haladó szellemiségű véleményformálók elsősorban „a civil szférában fejtik ki hatásukat”⁹.

Gey négy fő hibát emel ki a társadalmi konstrukciók elméletéből:

⁵ Gey kifejezése.

⁶ Erre vezethető vissza a *politikai korrektség* gyakorlata is.

⁷ GEY i. m. 211.

⁸ Vö. JEAN-JACQUES ROUSSEAU: *Társadalmi szerződés*. Ford. MIKÓ IMRE. Bukarest–Kolozsvár: Kriterion Könyvkiadó, 2001, 189; vagy Levél d'Alembert-nek. In *Értekezések és filozófiai levelek*. Válogatta: LUDASSY MÁRIA. Ford. KIS JÁNOS. Budapest: Magyar Helikon Kiadó, 1978, 387–394.

⁹ FRIVALDSZKY JÁNOS: A posztmodern kor természetjog ellenességének előzményei és annak kritikája. In FRENÝÓ ZOLTÁN (szerk.): *Molnár Tamás eszmevilága*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2010, 128.

Az első a tapasztalat hibája. A posztmodern cenzorok, mikor azt állítják, hogy bizonyos szóbeli kijelentések (vagy maga a pornográfia MacKinnon elméletében¹⁰) elvezetnek ezeknek az alávetett társadalmi szerepeknek a kialakulásához, valójában politikai véleményeket közölnek, és nem tudták mostanáig teljes empirikusan végigvezetni ezt a folyamatot.¹¹ A posztmodern diskurzusban az egyik oldalon állnak azok, akik hamis hitben élnek, és a másik oldalon állnak a „posztmodern felszabadítók”, akik kezükben a kikezdetetlen tényekkel próbálják a társadalmi valóságot alakítani.¹² De sajnos azok a tények továbbra is csak vélemények, amelyeket meg kellene védeni.

A második az ismeretelméleti hiba. Ha a megismerő egyén társadalmi konstrukció, a posztmodern gondolkodók miért lennének kivételek? Ha ők megfogalmazzák a véleményüket a maguk valóságáról vajon ők nem fognak ugyanúgy tévedésbe esni abban a nyelvi közegben, ami létre hozza az egyént? Vajon az ő megoldási kísérleteik nem fogják csupán tovább mélyíteni azokat a dichotomikus szembenállásokat, amik ellen küzdenek?¹³

A harmadik probléma a posztmodern célok beteljesülésnek sikerességét veszi szemügyre. Tegyük fel, hogy sikerül jogi eszközökkel kitisztítani a káros gondolatokat a polgárok fejéből. A hatalom vajon nem fog visszaélni ezzel a jogi eszközzel, hogy a maga aktuális politikai céljaira használja fel azokat a jogi eszközöket, amelyekért a posztmodernnek harcolnak?¹⁴

A negyedik hiba, hogy miközben mindezekkel a nagyobb egyenlőségért harcolnak, valójában ezek az elméletek a velejükig elitisták. Miközben elsöprik az addigi gondolkodási paradigmát, újat állítanak a helyére (amely megfelel a posztmoderneknek), amelynek kizárólagos őre az állam lesz.¹⁵ Ennek a politikai veszélyeiről talán nem is kell többet beszélnem itt Kelet-Közép-Európában...

Értékelésem szerint a társadalmi konstrukciókról szóló első harmad a legerősebb a cikkben, és ez az, ami maradéktalanul aktuális és megfontolandó érveket tartalmaz jogfilozófiai szempontból. Ezért is foglalkoztam az érveivel bővebben.

A következő témakör a privát és a közösségi szféra szembeállítására épít. Itt a critical race theory és a gender feminista álláspont annyira egyforma, hogy maga Gey sem osztotta markánsan külön őket. Az Első Kiegészítés privát szférának nyújtott védelmében ezek az elméletek a meglévő társadalmi elnyomó viszonyok fenntartásának eszközét látják, és mint ilyet fel kell számolni. MacKinnon úgy fogalmaz, hogy a privát szféra az eszköz arra, hogy a férfiak uralni tudják a nők teljes létezését.¹⁶ Ezen gondolatmenet alapján a privát szféra és a család nem az állampolgár biztos menedéke lesz, hanem egy olyan társadalmi intézmény, amelyben benne rejlik az erőszak és az elnyomás.¹⁷ A probléma megoldása érdekében ki szeretnék bővíteni az állam beavatkozási

¹⁰ GEY i. m. 222.

¹¹ GEY i. m. 222–223.

¹² Uo. 223.

¹³ GEY i. m. 224–227.

¹⁴ GEY i. m. 227–229.

¹⁵ GEY i. m. 232.

¹⁶ GEY i. m. 237.

¹⁷ FRIVALDSZKY JÁNOS: A házasság és a család: elnyomó hatalmi viszonyok avagy a jog relacionális jellegének prototípusai? *Iustum Aequum Salutare*, IV. 2008/3, 9.

lehetőségét, akár az állampolgárok privát szférájába is. Ezen elméletek le sem tagadhatnák, hogy a derridai dekonstrukció nyomvonalán építették fel kritikájukat.¹⁸

A posztmodern elméletek három komoly hibában szenvednek: először is ezek az elképzelések antidemokratikusak, politikai szempontból naivak és véleményük előadásában nem riadnak vissza a retorikai túlzásoktól sem.¹⁹

Cass Sunstein elméletének fő eleme a gazdasági szabályozás és a szólásszabadság szabályozásának párhuzama adja. Véleménye szerint New Dealre van szükség a szólásszabadság szabályozásában is, legfőképpen a médiaszabályozásban (Gey erre a témára reagál elsősorban). Itt a cikk felett helyenként eljárt az idő, és talán ezen a ponton érződik egyedül, hogy Gey nem vette komolyan Sunstein minden érvét (különösen a nézők befolyásolhatóságának kérdését).

A harmadik blokkban Sunstein elméletével csak érintőlegesen foglalkozik, a fő kérdés a posztmodern elméletek egyenlőségtémája. Itt az egyenlőség és a szólásszabadság, mint két egymással nehezen összeegyeztethető érték kerül szembe, amelyek közül a posztmodern teoretikusok az egyenlőséget favorizálják. Ez a téma nagyban épít az előző kettőre, és komoly kritikát fogalmaz meg ennek politikai következményeiről.

Összességében mindenképpen tanulmányozásra érdemes Gey tanulmánya, amelynek tekintélyes hossza (több mint száz oldal az eredeti megjelenési formájában), érveinek tisztasága és rendezettsége megfontolandóvá tesz minden olyan elképzelést, amely valamilyen formában a szabad szólás jogának korlátozását szeretné elérni.

Arról nem szabad megfeledkezni, hogy Gey tanulmánya a maga sajátos amerikai kontextusában értelmezhető, amely irtózik bármilyen állami beavatkozástól. Európában ez nem jelent akkora problémát, de így is hagy elég sok átgondolni valót a cikk, különösen a társadalmi konstrukciók tanával kapcsolatban. A tanulmány óriási erénye, hogy gazdagon idéz szó szerint a posztmodern teoretikusoktól, illetve amikor a szólásszabadság-korlátozásokról van szó, akkor gazdagon idéz példákat a kormányzati túlkapások veszélyeinek alátámasztására.²⁰

Ahogy korábban utaltam rá, az egyik megszólított, Richard Delgado, reagált Gey cikkére, de ahogy arra Gey viszontválaszában is utalt, nem tudott Gey minden ellenérvére reagálni, és pontosan azokat a hibákat követte el, amelyeket Gey tanulmánya a posztmodern teoretikusok szemére vetett.²¹

A vita, a szabad szólás és a véleménynyilvánítás szabadsága a demokratikus működés elengedhetetlen feltétele. A rosszul értelmezett politikai korrektség kánonjai (legyenek a felállításuknak céljai még oly nemesek is) azonban ezt a nyílt és szabad vitát megakasztják, ha nem teszik lehetetlenné. A másik emberi méltóságának verbális sértése sosem megengedhető, de nyelvpolitikával nem lehet a meglévő társadalmi problémákat kezelni.

¹⁸ FRIVALDSZKY JÁNOS: Politikai barátság és jogi viszony. *Iustum Aequum Salutare*, V. 2009/4, 40., továbbá uo. 169. lábjegyzet.

¹⁹ GEY i. m. 241–254. A cikk ezen részének alaposabb elemzése meghaladná egy recenzió kereteit, ezért ettől most eltekintünk.

²⁰ Vö. GEY i. m. 294. és a hozzá tartozó lábjegyzetek.

²¹ Vö. STEVEN G. GEY: Postmodern Censorship Revisited: a Reply To Richard Delgado. *University of Pennsylvania Law Review*, 1998/4 (ápril), 1077–1095.

SZLOVENSZKÓI KÜLDETÉS: GAZDASÁG A SEMMI TALAJÁN

*Néhány gondolat Gaucsík István: A jog erejével.
A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése (1918–1938)¹
című kiadvány margójára*

SCHLETT ANDRÁS
egyetemi docens (PPKE JÁK)

„Levágott láb” – így rajzolta meg helyzetét a világháborús vereség után elcsatolt Felvidék értelmisége. Miként a híres kísérletben a békacombokat, úgy próbálta meg életre galvanizálni a felvidéki régiót a még ottmaradt, el nem űzött vagy el nem menekült értelmiségi elit. Körülbelül 110 ezer szakember, értelmiségi és tisztségviselő hagyta el Szlovenszkrét az új uralom beköszöntével, s a maradék 800 ezerre várt a magyar élet elindítása.

A korabeli csehszlovák állammal foglalkozó történelmi dolgozatok általában nem mulasztják el megemlíteni, hogy a magyar néptöredék az elmaradott monarchikus társadalomból milyen fejlett és demokratikus viszonyok közé került. Az utódállam vezetése hallatlan tekintéllyel bírt az akkori mérvadó hatalmak körében, így minden magyar próbálkozás elhalt, amellyel az egyre fájóbb és megalázóbb jogfosztottság ellen tiltakozott a felvidéki magyarság. A Népszövetségnél a papírkosárba kerültek ezek a memorandumok, s a magyarság dermedten érzékelte, hogy magára maradt, kiszolgáltatva olyan emberek bosszújának, akik gondosan ápolt gyűlöletükhöz éveken át gyűjtötték az érveket. Beneš különösen nyugaton népszerű, s francia nyelven bestsellerre lett könyve, a *Pusztítsuk el az Osztrák–Magyar Monarchiát*, nem kevesebbet állít, mint hogy a magyarok az emberiség esküdt ellenségei, akiket vagy eltipornak, vagy elpusztítják az emberi nemet. Elképzelhető, hogy ezek után mi várt szegény kisebbségi magyarokra. Természetesen Masaryk elnök, látva a nemzetközi elképedést, megpróbálta tompítani az őrvölgöket. A munkamegosztás úgy érvényesült, hogy Masaryk volt kifelé az arculat, Beneš pedig befelé az ököl. Az első választások 1920 tavaszán történtek és a belső közigazgatási határokat úgy tologatták, hogy megfeleljen az elvárt „faji” érdekeknek.

A ledermedt lelkeket a felvidéki irodalom gyűjtotta fel, és az addigi jelentéktelenségéből a kihívások tüzeiben megedződve, a dilettantizmus ostobaságát lerázva, kiváló alkotók fogalmazták meg az új „szlovenszkói küldetést”: megmaradni magyarnak és példát adni emberségből, helytállásból és ha lehet, minőségből a hazaiaknak.

Nem mehetünk el a mesterséges asszimilációs kísérletek mellett, amelyeknek leghatékonyabb formája a gazdasági elnyomás, illetve a nemzetietlenedés anyagi

¹ GAUCSÍK ISTVÁN: *A jog erejével. A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése (1918–1938). Dokumentumok*. Pozsony: Kalligram, 2008.

jutalmazása. Mivel a magyar elit a Monarchia alatt megszokta a közigazgatási életben a könnyű keresetet, sokakat nem is kellett túlzottan erőltetni, szinte rohantak asszimilálódni.

A területelcsatolás után értelemszerűen a gazdasági életet meg kellett szervezni. A két párt, a Keresztényszocialista és a Magyar Nemzeti Párt azonban szerencsétlen módon makacsul ragaszkodott az anyaországi világhoz, amit aztán súlyosan büntettek a csehszlovák hatalmi szervek. Ez persze nemcsak a politikai realizmus szokásos magyaros hiányából fakadt, belejátszott természetesen az is, hogy az új helyzet olyan igazságtalan és hihetetlen volt, hogy azt hitték minden, ami a magyarokkal történt, pusztán csak átmeneti lehet. A passzív rezisztencia politikai képviselőivel együtt megjelentek az aktivisták is, akik kellő anyagiak reményében sietve aktivizálták magukat az új rend mellett.

Oththonról semmi jó nem volt várható. Magyarország csonkítva, kormányai a saját sebeiket nyalogatták, s a határon túliakat inkább hitegették, mint támogatták, ezzel is fokozva a leszorított felvidéki magyarság bizonytalanságát. Amikor a csehszlovák hatalom elkobozta a magyar nagybirtokokat, a magyar kisemberek szinte teljesen kimaradtak ebből az úgynevezett földreformból, de az anyaországi történések sem kecsegtettek semmi jóval, hiszen gyorsan visszaállt a „neobarokk” földbirtokrendszer, s a földosztási törekvések sorsa sem ígért semmi jót.²

A kisebbségi létet értelmiségi szinten teljesen áthatotta egy küldetéses messianizmus, aminek főleg a meginduló felvidéki magyar irodalom képviselői adtak hangot, de a realitások korparancsa arra indította a helyi magyar politikai elitet, hogy a nemzet tudat megszilárdításához a gazdasági eszközök biztosítása is elengedhetetlen. A ki-rekesztés, a jogfosztottság korában olyan gazdasági és egyéb érdekvédelmi szervezeteket kell kialakítani és működtetni, amik biztosítják a létet, a fennmaradást, és esetleg a felemelkedést is a kisebbség számára.

A felvidéki magyar kisebbséggel foglalkozó szakirodalom ugyan bőségesnek mondható, de ezek között kisszámú a gazdasági szempontú elemzés. Így a Gaucsik István által összeállított dokumentumgyűjtemény, mely a kisebbségi gazdasági érdekvédelmet felvállaló szlovákiai magyar szervezetekkel foglalkozik, nemcsak szemléletformáló, de egyben hiánypótló munka is. A kötet olyan dokumentumokat, tanulmányokat, beszámolókat és értékeléseket tartalmaz, amelyek az eddigi történeti érdeklődés perifériáján mozogtak, mindamellett a szlovákiai magyar kisebbség történetének feldolgozásához nélkülözhetetlenek.

A bemutatott intézmények kapcsolatban álltak az országos, illetve az állami, többségi irányítású gazdaságpolitikai irányvonalat befolyásoló szervezetekkel, és a kisebbségi társadalomszervezésben is fontos szerepet kaptak. Az ellenzéki magyar politika a kezdetektől az önvédelmi tevékenység szerves részének tekintette a gazdasági egyesületek szervezeti rendszerének az átmentését, és így a helyi szintű gazdasági érdekvédelem megszilárdítását.

² Jócsik Lajos a csehszlovák földreform következményeiről (1940). In GAUCSIK ISTVÁN (szerk.): *A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése 1918–1938. Dokumentumok*. Pozsony: Kalligram, 2008, 422–423.

Gaucsik a legfontosabb elméleti kérdésekkel és a szervezetek történeti fejlődésével, illetve a hálózatteremtés kérdéseivel terjedelmes bevezető tanulmányban foglalkozik. Megközelítésében külön hangsúlyt kap a hatalmi szándékok, a gazdasági szféra és a politikum kapcsolatrendszere, a foglalkozási rétegek önszerveződése és az autonómiával bíró közösségi formák vizsgálata. Analízisével, amely egy többdimenziós viszonyrendszer gazdasági szálát állítja középpontba, a szerző a gazdasági szerveződések útjának konkrét történelmi és integratív elemzését nyújtja. Problémaközpontú megközelítésével hitelesebben ábrázolja a korszak lényegi elemeit, tanulságait.

A kötet újdonsága, hogy túllép a magyar kisebbségtörténeti kutatások politikaközpontúságán, s a gazdasági alrendszer saját játékszabályait helyezi előtérbe. Mindeközben a szlovákiai magyar gazdasági szervezetek impériumváltás előtti és utáni fejlődés-képét is bemutatja, rámutat integráltságuk viszonyrendszerére, az államgazdaságban betöltött szerepükre. A bemutatott szervezettípusok (gazdasági egyesületek, szövetkezetek, ipartársulatok) közös vonása, hogy előzményeik, működési és vezetési alapjaik az államfordulat előttre nyúlnak vissza. Csehszlovákia megalakulásával az új törvényi környezethez és a megváltozott gazdasági-hatalmi erőviszonyokhoz kellett alkalmazkodniuk. A két világháború között a régi struktúrák részleges továbbélésére és újak keletkezésére egyaránt vannak példák. A magyar tagságú és ügyviteli nyelvű szövetkezetek és ipartársulatok nagyjából egy időben kezdték meg érdekérvényesítő programjaik megvalósítását. Közöttük a leghíresebb a Hanza, mely 1925-ben kezdte meg működését.

A közösségi szolidaritást a kulturális hagyományon és az érzelmi beállítottságon túl az érdekek összekapcsolása és érvényesítése alapozta meg. Ez tette lehetővé a kisebbségi szervezeteken belül az egyének személyes részvételét, önkéntes egyesülésüket az érdekeik képviselésében és védelmében. A szükségletek kielégítésére és nyereségre törekvő gazdasági közösségek ezután felvállalhatták a kultúra támogatását, a segélyezést és a karitatív tevékenységet is. Nem csoda, hogy az új viszonyok között nagy jelentőséggel bírtak azok a szervezetek, amelyek működése nem kizárólagosan a haszonszerzésre irányult, hanem jelentős szempont volt a szociális, demokratikus és részvételi igény, illetve a szociális kohézió, a közös szociális védelem, vagyis a szolidaritás motívuma. Ennek fontosságára hívja fel a figyelmet Fodor Jenő és Ivánfy Géza a kisebbségi magyarság két megkerülhetetlen képviselője, de a kötet szinte összes dokumentumát áthatja e gondolat.³

„A kisebbségi létben a különféle letről irányuló szerveződések ígérték a legbiztosabban a fennmaradás esélyét” – így összegzi a szerző a különféle gazdasági önvédelmi szerveződések legfontosabb célját és rögtön seregszemlét is tart felettük. A rangsorban elől állnak a már a dualizmus korabeli világban megalakult gazdasági egyesületek – hogy ezek milyen önvédelmi erőt jelenthettek, azt mi sem jelzi jobban, hogy csehszlovák hatóságok igyekeztek őket mindenféle mondvacsinált ürüggyel tiltani és feloszlítani.

³ Fodor Jenő a szövetkezetek jelentőségéről és a kisebbségi társadalomszervezésben játszott szerepükről (1927), illetve Ivánfy Géza a szövetkezetek gazdasági és társadalmi befolyásáról (1932). In GAUCSIK i. m. 97–100., illetve 101–104.

Érdekes, hogy a jogfosztott magyarok hogyan próbálták kihasználni a főleg jelszavakban és hangzatos propagandaszólamokban megnyilvánuló és kontinensszerte hirdett csehszlovák demokratizmust. Ám ha ezekre hivatkozva értek is el pillanatnyi eredményeket, a vaskalapos és magyarellenes bürokrácia képes volt még a törvények kiforgatásának árán is lecsapni a magyarokra, szervezeteiket betiltani és így a gazdasági háttérrel felmorzsolva földönfutóvá tenni őket. Mindezekre jó például szolgál Ludwig Aurél – a gazdasági érdekvédelem lehetőségeiről szóló – beszámolója 1930-ból.⁴

A farizeusi magyarázat úgy hangzott, hogy a magyarok „feudálnacionalisták” és ellenállnak a modern Csehszlovákia minden korszerűsítési törekvésének, makacs irredenták és képtelenek beilleszkedni Európába. Elfelejtették hozzátenni, hogy a dualisztikus Monarchiában Magyarországon már a 19. században kialakultak azok az érdekvédelmi és gazdasági önvédelmi szervezetek, amelyek alapját adták egy a pártrendszerből és a civil szervezetekből szőtt hálózatnak. A gazdasági egyesületek már a 19. század közepétől működtek, sőt tagjaik közt szlovák és cseh gazdasági egységek, gazdálkodók és szakértők is voltak a „népek börtönéeként” emlegetett Monarchiában (a kifejezés cári titkoszolgálatok terméke).

A szerző kedvenc területe a felvidéki szövetkezeti mozgalom, mivel ezeket konkrét gazdasági és kulturális igények hívták életre. A szövetkezetek egyre szélesebb magyar tömegeknek biztosítottak létalapot, pénzügyi háttérrel, és egyben a nemzetszervezésben várt rájuk hatalmas feladat. Ne feledjük, hogy a Csallóköz és Mátyusföld a Monarchia korában milyen fejlett és sikeres mezőgazdasággal bírt. Közel Bécs és Budapest, sőt legújabbban Prága piacaihoz, ez a terv nemcsak életképes, hanem sikeres ötletnek bizonyult.

De a szerző nem hallgatja el a nehézségeket sem, így például azt sem, hogy a szövetkezeti mozgalmat regionális és típusbeli széttöredezettség (Dél-Szlovákia a központi terület; a fogyasztási szövetkezetek túlsúlya) és az autonóm központok hiánya jellemezte. Az ipartársulatokat elhúzódo szerkezetváltási zavarok (például a szakipartársulatok kiválása, saját tőke hiánya) sújtották.

Jellemző momentum a kornak, hogy a Nemzetközi Szövetkezeti Központ memorandumban szólította fel a csehszlovák hatalmat, hogy a cseh, a szlovák és a német szövetkezeti központok mellett engedélyezze a magyaroknak is ilyenek létesítését. Ez sem nevezhető egyszerű lábjegyzetnek. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a Prága irányába mutató erőteljes (sőt erőszakos) központosítással a cseh és szlovák ellentéteket is felszínre kerültek. Ezen túlmenően a 30-as évekre kialakult az a nézet, hogy Szlovenszko a cseh légiósok által gyakorolt hatalom gyarmata. Erre a kérdésre kitér például Jócsik Lajos is a szlovákiai magyarság gazdasági helyzetéről szóló elemzésében.⁵

A Csehszlovák „mintademokrácia” a húszas években szinte érinthetetlen volt, de a következő évtized és a világválság átrajzolta a képletet. A szlovákok lázadoztak alávetettségük és a csehek arroganciája ellen. A nemzetközi szervezetek előtt, ha nem is

⁴ Ludwig Aurél a gazdasági érdekvédelem lehetőségeiről (1930). In GAUCSIK i. m. 325–327.

⁵ Jócsik Lajos: A szlovákiai magyarság gazdasági helyzetéről (1940). In GAUCSIK i. m. 405–421.

lepleződött le a Trianon utáni világ hamis arculata, de a befelé fordulás és a válság kihívásai egyre inkább a direkt megoldások felé orientálták a nagyhatalmakat is.

A szerző érdemének tudható be, hogy felmutat jelentős gazdaságpolitikusokat, akiket a szlovenszko-i magyar kultúra nagyszabású személyiségeivel egy sorban kell tisztelnünk. Így a korszak legjelentősebb felvidéki magyar gazdaságpolitikusa, Tarján Ödön nevét megérdemelten emeli a közismert nagyságok: Győry Dezső, Egry Viktor és Fábry Zoltán, a stósz-i remete neve mellé. Tarján az első kirekesztett évtized tapasztalatait elemezve rögzítette azokat a paradigmákat, amelyek a köztársaság fennmaradásáig érvényesek maradtak, de napjainkban is megszívlelendőek. Közülük talán a legfontosabb egy 1930-ban megfogalmazott megállapítása: „A gyengébb fél fegyvere soha nem lehet az elzárkózás, az elkülönülés, mert azzal még gyengébbé teszi magát. Ellenkezőleg, az erősebb patrimoniumában való részesedést kell magának követelnie, az egyenlő jogra, az egyenlőségre hivatkozva. A jog a gyengék fegyvere. A jogra és az egyenlőségre való hivatkozás aztán nemcsak megengedi a hangos szót, a propagandát, hanem szükségessé is teszi.”⁶

A kötet nagy tanulsága, hogy ha megfosztanak egy népcsoportot, nemzetiséget gazdasági létalapjától, az hatásosabb, mint a legtökéletesebb üldöztetés. Hiszen ha szétfoszlik a létbiztonság hálóját – gondolták sokan – a magyarok majd veszik a sátorfájukat, és menekülnek át az anyaországba. Hogy nem így lett, az egyrészt az ott élő magyarok tehetségének és törhetetlen életképességének, a lelkeket melengető felvidéki magyar irodalomnak; másrészt a törvénytelen ségek viharában is kiépülni és működni képes kenyéradó magyar gazdasági szervezeteknek köszönhető.

Mindent egybevetve elmondható, hogy a kötet hasznos olvasmány mindazoknak, akik igyekeznek egy kicsit a közismert homlokzat mögé tekinteni, és a történelemtől nemcsak tanulságos történeteket vagy identitásuk alátámasztását várják, hanem a múlt és a jelen folyamatait is meg akarják érteni.

⁶ GAUCSÍK i. m. 18.

— EGYÉB —

KIEGÉSZÍTÉS SZABÓ ISTVÁNNAK A PÉCSI EGYETEMI TANÁROKRÓL AZ ELŐZŐ SZÁMBAN ÍRT KÖNYVISMERTETÉSÉVEL KAPCSOLATBAN

Szabó Istvánnak a pécsi jogászprofesszorokról Kajtár István antológiájában írt könyvismertetéséből kimaradt Flachbarth Ernő nemzetközi híré jogászprofesszor neve.

Ő kezdetben a Debreceni Egyetemen volt a nemzetközi jog tanára 1950-ig, amikor a kar „szüneteltetésére” került sor, és amikortól Pécsre került, ahol 1955-ben bekövetkezett haláláig szolgált.

Flachbarth Ernő igen széles látókörű, kiváló professzor volt, akiről a Debreceni Tudományegyetem tanáiról megjelent munka II. kötetében (szerkesztette: Szabó Béla, Debrecen 2004. 114–153.l.) az olvasható, hogy „haláláig a tudomány szenvedélyes művelője, az egyetemi ifjúság kiváló nevelője volt.”

Az emlékkönyv több oldalon keresztül 60 tudományos munkájáról emlékezik meg. A könyv megállapításával egybehangzóan, kiváló memóriáját említvén, én is tanúsíthatom, mint volt tanítványa, hogy egy-egy előadásán megközelítőleg félezer dátumot sorolt fel emlékezetből.

Az antológiában említett további szereplők színes egyéniségének megismeréséhez talán érdekesnek tűnő, két személyes élményből fakadó adalékkal járulnék hozzá.

Azt, hogy milyen következetesen ragaszkodtak a professzorok álláspontjukhoz, az alábbi eset is bizonyítja. A Miskolci Jogakadémián Molnár Kálmán közjoga volt használatos, mely munkáról Szontagh Vilmos professzor több kritikát is írt, és kifogásolta a szerzőnek azt az álláspontját, mely szerint a főkegyúri jogot „egyházhatalmi jogosítványnak” értékelte az ő nézetével szemben, amely szerint az valójában „államhatalmi jogosítvány”. A vita több fordulóban, nyomtatásban is folytatódott (így például: Szontagh: Adalékok a magyar főkegyúri jog kérdéséhez. Miskolci Jogászélet, 1931.).

A vita során Szontagh Vilmosban Molnár Kálmán párbajra hívásának szándéka is felmerült, amelytől azonban végül Bruckner Győző eltántorította.

Az 1943–44. évi finnországi ösztöndíjas időm alatt pedig a díszmagyart viselő Csekey Istvánról egy Dorpatban készült fénykép került elő, őt svéd trónörökösként megjelölve. Mivel a trónörökös akadályozva volt a Dorpatba való utazásban, a fotósok Csekeyt tüntették fel svéd trónörökösként az általuk Helsinkiben közzétett felvételen.

BOLERATZKY LÓRÁND
ny. egyetemi magántanár

VLADÁR GÁBOR EMLÉKEZETE (1881–1972)

BOLERATZKY LÓRÁND
ny. egyetemi magántanár

A XX. század magyar jogtudósainak sorában Vladár Gábor kiemelkedő helyet foglal el; a második világháborút megelőző időben a jogélet meghatározó személyisége volt. Messze kimagaslott kortársai közül. Nagyságát mégsem könnyű lemérni, mert széleskörű jogi tudása polihisztorrá avatta, káprázatos klasszikus műveltsége páratlan szerénységgel, igazságot kereső állhatatossággal, mélységes család- és emberszeretettel párosult.

A két világháború közti Magyarországnak három olyan igazságügy-minisztere volt, akik visszaemlékezést írtak életútjukról. Zsitvay Tibor emlékezése Svájcban levéltárba helyezve, Lázár Andoré a Kálvin Kiadó gondozásában jelent meg, Vladár Gáboré 1997-ben a Püski kiadónál.¹ Ez a munka egyedülálló kortörténeti dokumentum, melyből kicseng a kötelességtudás, a tisztesség, a jogászai hivatásra való elkötelezettség. De azt is megtudhatjuk, hogy a szerzőt a háború után ért üldöztetések, kitelepítés, belső száműzetés és lehetetlen életkörülmények megakadályozták abban, hogy az igazságügy-minisztérium százéves történetét, közelebbről „az igazságügy-minisztérium lelki alkatát” s ezzel kapcsolatban az évszázad jogfejlődésének főirányát a helyesség és a nemzeti jelleg szempontjából megírja.² Erre szinte egyedül ő lett volna predestinálva hatalmas tárgyi tudása alapján. Nem is tudjuk helyesen felmérni, hogy ennek a munkának az elmaradása milyen óriási kárt jelent a jogtudomány számára.

Vladár Gábor születésének 130. évfordulójára írt megemlékezésem két részre oszlik. Az első rész pályájának felfelé ívelő szakaszát, a másik fele pedig az üldöztetés éveit öleli fel. Egész életét jellemzi a „lux in tenebris lucet” beteljesülése – a világosság fénylik a sötétségben az ő egész életén keresztül.

A Vladár család a Turóc megyei Nagycsepcsényben élt hét évszázadon keresztül, ahová még az Árpád-házi királyok telepítették. A család a hazaszeretet példaképe, minthogy Mohácsnál 13 tagja hősi halált halt.

Édesapja a XIX. század közepén családjával együtt hagyta el az ősi szülőföldet és Sándor Móric biai uradalmában helyezkedett el jószágkormányzóként.³ Itt született a kilenc gyermek egyikeként Gábor, aki kitelepítésük feloldása után 1953-tól kezdve több mint tíz éven keresztül a Kutyahegyen egy présházban lakott.

Jogi tanulmányait a budapesti tudományegyetem jogi karán 1903-ban fejezte be, ahol főleg Concha Győző és Grosschmied Béni teszi a legtöbbet abba a tarisznyába,

¹ VLADÁR GÁBOR: *Visszaemlékezéseim*. Budapest: Püski, 1997.

² VLADÁR i. m. 433. – Az igazságügy történetében elsősorban a határtalan kötelességteljesítést, a meggyőződések véleménynyilvánítást és a kollégiaiál segítőkészséget kívánta volna kidomborítani.

³ VLADÁR i. m. 16.

amellyel az alma mater kapuján kilépett. A jogi gondolkozás módszerét megtanítva, kifejlesztették jogérzetét, tiszteletet ébresztve a hazai jogrend nagy múltja és értékei iránt és meggyökerezették benne azt a magasabb rendű szemléletet, mely szerint a jog nemcsak az értelem, hanem a szív ügye is. Szerinte csak a hazáját igazán szerető, annak eszményképeiben élő ember lehet a szó valódi és nemesebb értelmében jogász. Ezzel függ össze az a latin mondás is, amelyik egész életében vezérlő csillaga: *Omne ius hominum esse institutum* – minden jog az emberért van.⁴

Amikor élete vége felé bírósági tapasztalatairól beszél, az egyetemen tanultakkal összhangban állapítja meg, hogy a jog tulajdonképpen csak rendezi, szabályozza az élet viszonyait, ezért tehát a jogon csak a fennálló életviszonyokat értjük, azokhoz kell alkalmazkodni, nem távolodhat el az élettől, márpedig az életben nem érvényesülhetnek mindig a logika követelményei, hanem a méltányosság, a humanitás, a szociális eszme és az erkölcsi tényezők szempontjainak is érvényesülnie kell.⁵

Az első világháborúban négy éves katonai szolgálatot teljesít, ennek felét az Isonzó poklában tölti, ahol súlyosan megsebesül és ennek kapcsán *signum laudis* kitüntetésben is részesül.

Az ötödik kerületi járásbírószágon megkezdett működését 1910-ben az igazságügy-minisztérium magánjogi osztályán folytatta, ahol 1922-ben annak vezetője, 1929-ben pedig a törvényelőkészítő osztály főnöke lett. Óriási előnyt jelentett az, hogy a törvény-előkészítés az ő ügyosztályán egy kézben összpontosult az összhang biztosítása érdekében. Hatalmas lendülettel végzi munkáját mintegy interminiszteriális síkon érdemi helyesség és a jogrenddel történő összhang biztosítása érdekében. Bátran száll szembe a hatalomnak katonai kézben történő konvertálására irányuló törekvések ellen, és gyakorlatilag a zsidótörvényekkel kapcsolatos munkálatokból is kikapcsolják. Amikor pedig Antal István miniszter a zsidóknak a csendőrség részére történő átadását követeli, figyelmezteti, hogy az igazságügy-miniszter nem követhet el törvénytelenséget, és ezentúl a kúriánál kívánja működését folytatni. Közbelépése végül is eredményes. Langlet Valdemar a „Verk och dagar i Budapest” című munkájában, mint a Vöröskereszt svéd megbízottja igen nagy elismeréssel ír Vladár Gábornak a zsidók megmentése érdekében kifejtett erőfeszítéseiről.⁶

A Lakatos-kormányban való részvételére csak a kormányzó többszöri unszolására kerül sor, azzal a szándékkal, hogy támogassa az országnak a háborúból történő kiválasztását. Első feladatai közé tartozott, hogy részt vegyen a Gestapo által letartóztatott államférfiak, köztük Bajcsy Zsilinszky Endre, Baranyay Lipót, Laky Dezső, a fiatal Tildy Zoltán és Peyer Károly kiszabadításában és biztonságba helyezésénél.⁷

A kormányzó 1944. október 15-én elhangzott sikertelen proklamációja után menekülnie kellett. Különböző helyeken, így köztük házának padlásán és másutt rejtőzködni kellett a nyilasok elől.

Életének szebbik fele zárult le a rövid ideig tartó igazságügy-miniszterséggel, amellyel állami szolgálata is végérvényesen lezárult.

⁴ VLADÁR i. m. 83.

⁵ VLADÁR i. m. 432.

⁶ Valdemar Langlet: Verk och dagar i Budapest–Stockholm, 1946, 78–79.

⁷ VLADÁR i. m. 235.

Ez alatt az idő alatt írja meg kiváló tanulmányait, köztük az „Öröklési jog” összefoglalását a Szladits-féle nagy Magyar Magánjogban és nagy érdemeket szerez a Magánjogi Törvénykönyv Javaslatának az elkészítésével. „A jog elhajlása az élettől” című előadásában megmagyarázta, hogy nem lehet egy fejlettebb népre ráerőszakolni a nép lelki- és gondolatvilágával ellentétes idegen jogot. A „Fejlődik-e jogunk, vagy tesped” című előadásában azt fejtegette, hogy akkor fejlődik a jog, ha kellően vesz fel hatásokat a kor uralkodó és az emberiség haladása szempontjából értékes eszmékből, politikai, társadalmi, gazdasági, szellemi áramlatokból. Korunk ilyen uralkodó eszméi: a közösségi érdek elsőbbsége az egyéni érdek előtt: szociális, más szóval az evangéliumi szeretet, a család védelme, végül a dinamikai mozgékonyság a jogalkotásban. Ha a jogalkotást mind a négy mértékadó eszme áthatja, akkor helyes irányban halad. Akadémiai székfoglalójában azt a kérdést vizsgálta, hogy tudományos munkae a jogszabályalkotás? Válasza az volt, hogy csak a tudományok igen széles körű tanulmányozása után lehet biztos eligazítást kapni arra nézve, hogy miféle szabályozás vezet a kívánt célhoz. Mindenképpen vizsgálni kell, hogy a tervbe vett szabályozás összhangban áll-e a magyarság gondolat- és érzésvilágával, továbbá, hogy fejleszti-e a jogrendszerünk helyesnek felismert fejlődési irányát. A jogszabályalkotást nem lehet merev logikai rendszerként felfogni, hanem értelemnek és szívnek együtt kell építenie Astrea templomát.⁸

Az 1942. június 12-én, a debreceni egyetemen Zachár Gyula által előterjesztett, honoris causa doktorrá avatás iránti laudációt követő „Az erkölcs, a tudomány, a humanum és a jog” címen tartott székfoglaló előadás kemény elítélését jelentette a diktatórikus rendszereknek. Ez a beszéd, amint ezt az egyetem rektora megjegyezte: hadüzenet volt az Aulából a náciizmus és a bolsevizmus ellen.⁹

Elnöke volt a Parthenon társaságnak s mintegy tíz kiadványon keresztül hozta közelebb a görög-római klasszikus világ szellemi értékeit a magyar értelmiséghez.

Számos magas kitüntetés és a társadalmi szervezetekben betöltött tisztsége közül a Corvin Társaságbeli tagságát, a titkos tanácsosi címet, az Országos Bírói és Ügyészi Egyesületi tagságát szeretném kiemelni, az evangélikus egyházban betöltött egyházkerületi és egyházmegyei felügyelői tisztség mellett.

1945-től teljesen kikapcsolódik az állami és társadalmi élet vérkeringéséből, egyedül egyházi vonalon folytat igen aktív munkát; jól ráillik a Baranyay Lipótra mondott megjegyzése: „Milyen gazdag ez az ország! Olyan öregszemű rostát rázogatnak, amelyen az

⁸ VLADÁR i. m. 263–264.

⁹ Zachár Gyula debreceni egyetemi tanár így indokolta Vladár Gábor honoris causa doktori címének odaítélését:

„Az ő jogászai tevékenysége demonstrálja, hogy a gyakorlatot az elmélettől elkülöníteni nem lehetséges. Jó törvények, sikerült jogszabályok elkészítéséhez nagy elméleti euditio és jogfilozófiai elmélyedés szükséges. Ez állapítható meg az ő jogászai tevékenységénél is ... a gyakorlati élet szükségleteinek átérzésével és azoknak az elméleti lehetőségének ismeretével ... szigorúan elvont tudományos mérlegelés szerint is hazai magánjogunk egyik legkiválóbb művelője. Ezt tanúsítja a Bevezetés az öröklési jogba című monografikus tanulmánya..., amely hazai jogunkban ritkítja párját és a magyar magánjog művelőit a jövőre nézve is reményekkel tölti el. P. SZABÓ BÉLA: *A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai. II. kötet.* Debrecen, 2006, 238. és VLADÁR i. m. 277.

olyan értékek is a haszontalan rostaaljba hullanak, mint Baranyay Lipót.”¹⁰ Ez már több volt, mint bűn, a nemzet erőinek szándékos elsorvasztása.

Budapest ostromát – fia kivételével, aki orosz hadifogságban sínylődött –, családjával együtt vészelte át. Bár az oroszok többször kihallgatták, végül is az mentette meg, hogy jó szabót tudott a parancsnok részére keríteni.

Az evangélikus egyház életébe történt aktív bekapcsolódás már az 1934–37. évi zsinaton kezdődött, amikor az egyházi bíraskodásnál hatékony segítséget nyújtott, és a lelkeszsere intézményének bevezetését javasolta. A háború után a romos budavári templom helyreállításánál és a bányai kerület felügyelői beiktatásán hangoztatta, hogy az állam és az egyház szétválasztása nem jelenti a teljes közömbösséget az egyházak felé.

Állami részről az egyházak elleni támadások Mihályfi Ernőnek, a kabinetiroda főnökének Szabó József püspöki beiktatásán, Balassagyarmaton 1948. március 18-án elhangzott éles támadásával vette kezdetét, mondván,¹¹ hogy „elsősorban a vezető tisztségekből el kell távolítani a bárókat, dupla nemeseket, a földbirtokosokat, a levetézt közeleti személyiségeket, s helyüket a dolgozó társadalmi osztályokból kell betölteni.”¹² Név szerint is megnevezte őket: Mesterházy dunántúli, Purgly Lajos Dunán inneni, Vladár Gábor bányakerületi, Tomcsányi Vilmos Pál budapesti egyházmegyei felügyelő és Rásó Lajos egyetemes főügyész nevét is említette. Azt is hangsúlyozta, hogy egyházi tisztség viselésére nem helyes aktív politikusokat állítani. Hogy ez a kijelentés mennyire komolytalan volt, azt az is bizonyítja, hogy négy év múlva állami nyomásra ő lett az evangélikus egyház országos felügyelője.”¹³

Az államhatalommal folytatott tárgyalások során az egyház álláspontját ő foglalta írásba, majd Rákosival Ordass és Szabó püspökökkel együtt tárgyalásokat folytatott. Ennek során Rákosi kijelentette, hogy „nem ellentámadást, hanem lojális megnyilatkozást vár” és követeli, hogy az egyház vezetői mondjanak le, mert csak ebben az esetben számíthatnak állami támogatásra.”¹⁴

Amikor Ordass Lajos püspök ellen devizakövetelés be nem jelentése miatt koncepció eljárást indítottak, Vladár Gábor minden segítséget megadott a püspök védekezéséhez és adatokat gyűjtött.

Vladár Gábor magas egyházi tisztségénél fogva számos előadást tartott, melyek mindegyike az egyházi irodalom egy-egy gyöngyszeme. A budavári gyülekezetnél letétbe helyezett két kötetnyi előadás-gyűjteményből csak néhány előadás címét szeretném kiemelni: „A keresztyén családi élet”, „Miként illeszthető be a zene az istentiszteletbe”, „Luther házasesete”, „Rátz László serlegbeszéd”, „Az igazi presbiter”, „Az őskeresztény gyülekezet élete”, „Az egyházi alkotmány demokratikus felépítése”, „A Rerum novarum enciklika”, „Az állam és az egyház viszonya”, „A reformáció hatása a jogfejlődésre”, „Mária Dorottyá”.¹⁵

¹⁰ VLADÁR i. m. 269.

¹¹ BOLERATZKY LÓRÁND: A kétarcú egyetemes felügyelő. *Evangélikus Élet*, 2008, szeptember, 14. sz.

¹² VLADÁR i. m. 320.

¹³ BOLERATZKY i. m.

¹⁴ VLADÁR i. m. 319.

¹⁵ VLADÁR i. m. 438–441.

1950-ben megvonják nyugdíját, a Tudományos Akadémiai tagságát pedig „tanácskozó tagsággá” degradálják, ami a lyukas mogyoróval egyenlő.

Tanácsomra a Húvösvölgyi Erdészethnél talál munkát, először szalmát rak, majd bozótot irt, ültetvényt kapál és szénát gyűjt.

1951. július 4-én Tomorra szóló kitelepítési határozatot kézbesítenek számára, ahol embertelen körülmények közé kerülnek, melyről jómagam is meggyőződhettem. Pusztá életének fenntartása érdekében 78 évesen fizikai munkát kénytelen vállalni. Szinte önként adódik a párhuzam Ovidius Tomiba történt száműzetése és a Tristia, valamint az ő nehéz sorsa között. De az ő hite rendületlen:” üldöztetünk, de el nem hagyatunk, tiportatunk, de el nem veszünk.” Így ír:

„Kérdezed, hogy mire volna szükségünk? Sok mindenre és semmire. Furcsának találsz a feleletet? Ha az élet becsületes munkájával elért, öregségben megszerzett szerény, de gondtalan életszintre gondolok, amit elvesztettünk, akkor nagyon sok mindent nélkülözünk, ha azonban arra gondolok, hogy a jó Isten végtelen irgalmából a sors mostohasága ellenére is meg van a mindennapi kenyerünk, akkor semmire sincs szükségünk. Ha az embernek meg van a maga hitbeli, érzelmi és szellemi világa ... a hitnek, az érzésnek, a gondolatnak az útjai szabadok, korlátok nélkül visznek a magasságba és szerte az egész nagyvilágba.”¹⁶

1953-ban feloldják a kitelepítést és akkor Biára, a Kutyahegyre Chován Kálmánék falutól távol eső préházába kerül a család. Itt mindent előről kellett kezdeni, elsősorban a mezőgazdasági munkát, hisz mindent kétkezi munkával kellett előteremteni, Mária lányának pedig sokat gyalogolni munkahelyéig, s közben előfordult, hogy meg is támadták. Olyan nagy sár volt, hogy mikor Ordass püspökkel 1957 elején meglátogattuk, csak pallók segítségével tudott a kocsit elindulni.

A tíz éves itt lakás egészségügyi vonatkozásban is igen sok megpróbáltatással járt. Két súlyos operáción, 1958-ban pedig egy tragikus baleseten kellett átesnie, amikor is favágás közben egy felpattanó ág bal szeme látását kioltotta, amelynek következtében rövidesen másik szemének a látóképessége is megszűnt.

1963-ban végre sikerült emberi körülmények közé kerülni. Goldmark utcai telkük átadása ellenében számukra kétszobás lakást húzott fel az építető. Itt azonban már csak rövid ideig élvezhették a viszonylagos nyugalmat. Halála előtt négy évvel agyvérzés érte, de akaratereje nem hagyta el, hanem újra megtanult beszélni, ez azonban erősen fogyatékos volt. Négy évi folyamatos munkával megírja a Visszaemlékezéseim címet viselő félszáz oldalas hatalmas önéletrajzi írást oly módon, hogy rajztáblán vonalzó mellett rötta a számára láthatatlan sorokat, amelyet aztán gyermekei megfeszített munkával fél év alatt halála után legépeltek és Püskiék segítségével kiadtak. Azt hiszem, hogy nehéz körülmények között kevés ilyen csodálatos munka született, amely valóságos remekmű, melyet nagy csodálattal és alázattal szabad kézbe venni.

1972. július 16-án csendesen elhunyt.

¹⁶ Vladár Gábor a kitelepítés alatt 27 levelet írt, ez az 1951. szeptember 13-i.

Egyik kedvenc auktorára Marcus Aurelius Elmélkedéseire gondolok, amely őreá jól illik: „Légy, mint szirtfok, melyet a hullámok folyton csapkodnak; ez pedig rendületlenül áll s körülötte elcsendesül a forgatag.”¹⁷ Szirtfok volt, mely rendületlenül állt a történelem viharaiiban és irányt mutat ma is a bizonytalan jövőben.

Az elmúlt években kétszer tettem kísérletet arra, hogy Vladár Gábor emlékét tábla örökítse meg. Az egyik kezdeményező lépést Dávid Ibolya akkori igazságügy-miniszternél tettem, a minisztérium azonban a következő elutasító választ küldte: „Vladár Gábor olyan időben töltött be igazságügyi beosztást, amikor a vezető munkakörben tevékenykedő államférfi nap, mint nap ki volt, ki lehetett téve olyan elhatározásoknak, vélemény-nyilvánításnak, amely a megemlékezés céljával esetleg merőben ellentétes lehet.”¹⁸ Mindössze az igazságügy-minisztérium irattárát kellett volna megnézni, hogy meggyőződjének Vladár Gábornak jellem- és tudásbeli kiválóságáról és a zsidóüldözéssel kapcsolatos állásfoglalásáról.

A másik kísérletet a Magyar Örökség díjának odaítélése érdekében először Rókuszfalvy Pál professzor, azután jómagam előterjesztése során tettem, azonban sajnos sikertelenül.

A család sajnos még azt sem érthette meg, hogy a Karap utca 8. szám alatti ház falán, amelyet törvénytelenül koboztak el, emléktábla kerüljön leleplezésre, mert a házat bitorló személy, vagy a jogutódja ezt a kérést elutasította. Talán attól félt, hogyha ránéz az emléktáblára, alvó lelkiismerete meg fog szólalni.

De végül is a XII. kerület megértő polgármestere dr. Mittnyan György a képviselőtestület jóváhagyásával megvalósította az emléktáblát.

Ennek felavatására 2002. november 6-án került sor a XII. kerület Goldmark Károly utca 9. szám alatt a polgármester, illetve dr. Tőkéczi László történész avatóbeszédével, aki Vladár Gábor kiemelkedő személyiségét méltatta, megállapítva azt, hogy az ő szavának mindig különleges súlya volt. Emlékét erőszakkal iktatták ki a magyar közéletből. Örül annak, hogy az emléktábla felavatásra kerülhetett, és Vladár Gábor életműve szakmai és történelmi vonatkozásban nem merül többé a feledés homályába. Palovics Lajos biatorbágyi polgármester megköszönte Biatorbágy szülöttének Vladár Gábornak emlékét megörökítő tábla felállítását azzal, hogy az ő emlékét Biatorbágyon róla elnevezett utca és több előadás is őrzi.

Az emléktábla megörökíti a sok viszontagság után a Goldmark utcában haláláig lakott volt igazságügyi miniszter, királyi kúriai tanácselnök, országos híru jogtudós emlékét, akit a Karap utca 8. szám alatti otthonából 1951-ben telepítettek ki.¹⁹

¹⁷ MARCUS AURELIUS: *Elmélkedések*. Budapest: Parthenon, 1993, 70.

¹⁸ Az igazságügy-minisztérium 2000. május 22-én kelt 20.232/1999. IM. számú levele.

¹⁹ Az ünnepség lefolyásáról lásd szerzőnek a *Keresztény Igazság* 2003/57. számának 24–31. lapjain írt beszámolóját.